

GAP

T.C.

BAŞBAKANLIK

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP BÖLGESİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞME EĞİLİMLERİ ARAŞTIRMASI

SONUÇ VE ÖNERİLER

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

T.C.
BAŞBAKANLIK

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

**GAP BÖLGESİNDE
TOPLUMSAL DEĞİŞME EĞİLİMLERİ
ARAŞTIRMASI**

SONUÇ VE ÖNERİLER

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DÖNÜŞÜM PLANI VE İZLENİLERİ	
YER NO	76-A
DEMİRBAŞ NO	4966

Proje Yöneticisi
Dr. Muzaffer SENCER

**BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI'NCA
GAP'IN SOSYAL BOYUTU ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE YAYINLAR**

1. ODTÜ Sosyoloji Bölümü, GAP Sulama Sistemlerinin İşletme-Bakım Yönetimi Projesi Sosyo-Ekonomik Çalışma, Ankara : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1993.
2. Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası, GAP Bölgesi Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması, Ankara : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1993.
3. ODTÜ Sosyoloji Bölümü, GAP Bölgesi Nüfus Hareketleri Araştırması, Ankara : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.
4. Sosyoloji Demeği, GAP Bölgesi Baraj Göl Aynası Altında Kalacak Yörelerde İstihdam ve Yeniden Yerleşme Sorunları Araştırması, Ankara : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.
5. Türkiye Kalkınma Vakfı, GAP Bölgesinde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegre Edilmesi Araştırması, Ankara : GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1994.
6. GAP İdaresi ve UNDP, Sürdürülebilir Kalkınma ve Güneydoğu Anadolu Projesi Semineri Raporu, Şanlıurfa : 27 - 29 Mart 1995.

S U N U Ő

Çok sektörlü, entegre bir bölgesel kalkınma projesi olan GAP, uygulanmakta olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgemizde önemli toplumsal dönüşümlere yol açacaktır. Bu dönüşümün yönünü doğru biçimde kestirebilmek, büyük ölçüde, bölgedeki mevcut toplumsal yapının, dinamikleriyle bilinmesine bağlı bulunmaktadır. Bu ise, bölgenin toplumsal yapısı üzerine bilimsel bir çalışmayı gerektirmektedir. Böyle bir çalışma ile, projenin hedeflerine etkin bir biçimde ulaşmasını engelleyebilecek toplumsal öğeler ve projenin olabilecek olumsuz toplumsal etkileri saptanarak, önceden gerekli tedbirlerin alınmasına ve toplum tarafından benimsenebilecek tarzda projelerin üretilmesine olanak sağlanabilecektir. Bu yapılabildiği oranda, bölgede sürdürülebilir kalkınma hedefine ulaşılacaktır.

Bu gerekçeden yola çıkılarak, İdaremizce "GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması" tasarlanmış ve araştırma Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası'na yaptırılmıştır. Araştırma raporunu kamuoyunun bilgisine sunarken, araştırmayı yaparak çalışmalarımıza katkı sağlayan Türkiye Ziraat Mühendisleri Odası'na ve araştırmayı yöneten Sayın Dr. Muammer Sencer'e burada teşekkür etmek istiyorum.

Dr. İ. H. Olcay Ünver
Başkan

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

Türkiye'nin en az gelişmiş ve en sorunlu bölgesi olduğu gibi, GAP'ne bağlı olarak önemli yapısal değişmelerin eşliğinde bulunan bir bölgede ve zor çalışma koşulları altında yapılan bu araştırma, bir çok kişi, kurum ve kuruluşun katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Herşeyden önce, GAP'ni salt alt yapı projesi olarak değil, bütüncü bir bölge kalkınma projesi ve toplumsal değişme etkeni olarak gören ve böyle bir araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nı, bu yaklaşımından ötürü kutlarım.

İkinci olarak, Türkiye'nin tarım sorunlarına gösterdiği duyarlılığı öncelikle bir tarımsal yapı değişikliğini içeren GAP'ne de göstererek, bu araştırmanın organizasyonunu üstlenen ve her aşamasının aksamadan tamamlanmasını sağlayan TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'na teşekkür borçluyum. Başta Oda Başkanı Mahir Gürbüz olmak üzere, Oda Yönetim Kurulu üyeleri, Diyarbakır Şubesi görevlileri ve Bölgedeki il temsilcileri, tam bir coşku ve içten bir çabayla çalışmanın her aşamasına katkıda bulunmuş ve araştırmanın öngörülen nitelikte ve zamanında tamamlanmasını sağlamıştır.

Bölgenin sosyo-ekonomik profili çizilirken, gerekli bilgi ve verilerin edinilmesinde -başta DİE olmak üzere- ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü yardım ve katkıda bulunduğunu belirtmem gerekir.

Araştırmanın alan çalışması aşamasında gerek il ve ilçe düzeyinde genel bilgilerin sağlanması, gerekse araştırmanın alt yapısının oluşturulması sırasında araştırma alanına giren il ve ilçelerin vali ve kaymakamları başta olmak üzere, tarım ve köy hizmetleri il ve ilçe müdürlükleri, ilgi ve yardımlarıyla araştırmanın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Köylerde muhtarlar, beldelerde belediye başkanları ve ilgili birimlerin yöneticileri, istenilen bilgilerin sağlanmasında hiçbir yardımı esirgememiştir.

Alanda kent ve köy ekiplerini yönettiği gibi, yerinde edinilecek bilgileri derleyen proje yardımcıları Gülay Baştaş ve Prof. Dr. Cemal Taluğ'un araştırmaya yadsınamaz katkılarda bulduklarına kuşku yoktur.

Bu arada, yine alanda görüşmeci olarak görev yapan ve bilimsel gereklilere titizlikle uyararak güvenilir bilgilere ulaşılmasını sağlayan alan uygulama ekibinin, araştırmanın gerçek işyükünü omuzladığını belirtmeliyim.

Yedi ayrı-kapsamlı-soru cetveliyle elde edilen verileri bilgisayarda ve istenilen formatta işleyerek değerlendirmeye sunan bilgisayar uzmanı Ensar Başpınar ve Duygu Çelik'in değerli çabalarını teşekkürle anmam gerekir.

Sonuç olarak, tam bir ekip çalışması olan ve Bölgenin bugünkü sosyo-ekonomik yapısını değişme eğilimleriyle birlikte sergilemeyi amaçlayan bu araştırmanın, GAP'nin hedeflerine ulaşmasında yardımcı olması ve benzeri araştırmaların süregelmesi başlıca dileğimdir.

Proje Yöneticisi
Dr. Muzaffer SENCER

GAP BÖLGESİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞME EĞİMLERİ ARAŞTIRMASI

Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı adına, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası tarafından yürütülen ve Dr. Muzaffer Sencer'ce yönetilen GAP Bölgesinde Toplumsal Değişme Eğilimleri Araştırması sonuçlandırılmıştır.

GAP alanına giren kırsal ve kentsel toplulukların sosyo ekonomik profilini çıkarmak ve bu yapıda GAP'nin yaratacağı değişimleri dinamikleriyle birlikte saptamak amacıyla gerçekleştirilen araştırma, bölgeyi temsilen Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerinde gerçekleştirilmiştir.

Kentsel alanda yer alan 18 beldede 216 örnek, kırsal alanda yer alan 34 köyde 306 örnek olmak üzere toplam 522 örnek üzerinde anket çalışma yapılmıştır.

Örnekleri oluşturan hanehalklarında, hanehalkı reisi, hanehalkı reisinin eşi ve hanehalkı yetişkin bireyi olmak üzere, ilkece üç bireyle görüşülmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte; bireyler arasında eş ya da yetişkin bireyin bulunmaması ya da önceden saptanan gerekçelerle örnekten düşülmesi nedeniyle toplam 522 hanehalkı reisi, 506 eş ve 326 yetişkin bireyle görüşülmüş, ulaşılan örnek büyüklüğü 1354 olmuştur.

Hanehalkı reislerine kentsel alanda 201, kırsal alanda 191, hanehalkı reisi eşlerine kentsel alanda 88, kırsal alanda 81, hanehalkı yetişkin bireylerine ise kentsel alanda 120, kırsal alanda 106 soru yöneltilmiştir.

Ayrıca, hazırlanan "kent genel bilgi kılavuzu" ile kent örnekleme giren il ve ilçe merkezlerinin sosyo-ekonomik karakteristikleri, "köy genel bilgi formu" ile de seçilen köylerin karakteristikleri araştırılmıştır.

Araştırmada, tarım formasyonu bulunan 7 si erkek, 4 ü kız 11 kişi anketör olarak çalışmışlardır. 7 anketör köyde, 4 anketör kentte görev yapmış, her iki grupta da erkek ve kadın görüşmeciler yer almıştır. Alan araştırmasında, kent ekibi toplumbilimci, köy ekibi tarım bilimci proje yardımcıları görev yapmış, ekipler bu görevlilerce yönetilmiştir.

Alan araştırmasının tüm ilke ve kurallarının uygulandığı çalışmada, gözlem verileri kuramsal çerçevede değerlendirilmiş, yapısal çözümlenmeler ve karşılaştırmalar yapılmıştır. Örnekleme tekniği olarak, rastlantılı ve orantılı katmanlı örnekleme ve nüfus ölçütünün geçerli olduğu araştırma, standart soru cetveli aracılığıyla, görüşme (mülakat) yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

12 Ağustos 1992 - 24 Eylül 1992 tarihleri arasında sürdürülen alan araştırmasından sağlanan gözlem verileri, toplumbilim araştırmaları yöntem ve tekniklerine göre bilgi işlem değerlendirmeliren tabi tutulmuştur.

Analiz ve değerlendirme işlemleri sonrasında raporlar hazırlanmış, bölgenin sosyo-ekonomik profilinin değerlendirilmesi 643 sayfa halinde raporun birinci bölümünü, araştırma bulgularının değerlendirilmesiyle, varılan sonuçların açıklanması ise 850 sayfa halinde raporun ikinci bölümünü oluşturmuştur.

Raporlarda ayrıntılı biçimde belirtilen değerlendirmelerin yanı sıra, varılan genel sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

GAP Bölgesinin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin saptama ve çözümlerinin işığında Bölgenin başlıca sorunları ve bu sorunların çözümlüne ilişkin politikalara temel olabilecek öneriler şöyle özetlenebilir:

Yerleşme ve Alt Yapı

Bölgede az nüfuslu çok sayıda birimden oluşmuş yaygın ve dağınık bir yerleşme düzeni egemendir. Önemli bir kesimiyle fiziksel ve toplumsal alt yapı ve hizmetlerden yoksun olan bu yerleşim birimlerine ayrı hizmet götürmenin, ekonomik maliyeti çok yüksek olduğu gibi, rasyonel olmadığı da bir gerçektir.

Bu nedenle fiziksel konumu elverişli ve gelişme potansiyeli olan kırsal ve kentsel kimi yerleşim birimlerinin seçilerek alt yapı ve hizmetlerin bu birimlerde yoğunlaştırılması ve böylelikle yaratılan çekim (cazibe) merkezleriyle hizmetlerin maliyeti düşürülürken Bölge içi nüfus hareketlerinin denetlenip yönlendirilmesi olanaklıdır.

Başta seçilmiş yerleşim merkezleri olmak üzere yoğun nüfuslu (gelişmeye elverişli) kırsal yerleşimlerin, öncelikle sulama, içme ve kullanma suyu, ulaşım, eğitim ve sağlık alt yapıları, gereksinmeyi karşılayacak düzeyde geliştirilmelidir.

Bölgedeki yaygın yerleşmenin başlıca sorumlusu olan köy altı yerleşimlerin - bunlar arasında özellikle sayıları köy sayısını aşan mezraların- sayıca azaltılması için bu yerleşimlerin bağlı oldukları köylerle fiziksel ve toplumsal bakımdan bütünlüşmesi sağlanmalıdır.

Bu arada, Proje kapsamındaki barajların su toplama alanlarında (rezervuarlarında) yer aldığı için yeri değişen ya da değişecek olan köylerin yeniden yerleştirilmesi, ayrıca bir yerleştirme düzenlemesi gerektirecek kapsam ve önemdedir.

Yine bölgede yaygın bir ekonomik etkinlik olan hayvancılığa bağlı olarak göçebe ve yarı göçebe bir yaşam biçimi etkinliğini korumaktadır. Hayvan sürüleri peşinde

yaylak ve kışlaklar arasında sürekli yer değiştiren göçebe topluluklar, ekonomik yitimlere uğradığı gibi, çağdaş yaşam koşullarından da yoksundur. Bu hareketle yaşamın, çeşitli sorunlara yol açan toplumsal içerimleri de vardır.

Bu gerekçeyle bölge içi yada bölgeler arası göçebe ve yarı göçebe yaşama son vermek üzere anılan toplulukların toprağa yerleşmelerini özendirici yada başka ekonomik önlemlerle buldukları yerde geçimlerini sağlayıcı bir yerleşirme (iskan) politikasının uygulanması uygun olur. Bu amaçla, elverişli yerleşim alanlarının ayrılmasına yada yaratılmasına gerek vardır.

Öte yandan, bölgede geniş ölçüde geleneksel yapılarını koruyan kentsel yerleşimlerin, öncelikle yol, su ve kanalizasyon gibi temel fiziksel alt yapı yetersizlikleri giderilirken, başta eğitim ve sağlık alanlarında olmak üzere sosyal alt yapı tesis ve personel gereksinmesi karşılanmalıdır. Bu arada, GAP'nin uygulamaya konmasıyla özellikle ekonomik gelişmeye ve nüfus yoğunlaşmasına aday kentsel yerleşimlerin kent planlamaları tamamlanarak kentsel gelişimi alanlarının saptanması ve bu amaçla tarım topraklarını koruyacak biçimde- yeni alanların ayrılması, bu alanların kullanım durumuna göre alt yapısı oluşturulurken, kent konut üretiminin hızlandırılması ivedi bir gereksinmedir.

Nüfus

Bölge nüfusunun, başta gelen demografik özelliği, ülke ortalamasının üzerindeki artış hızıdır. Nüfus artış hızının yüksekliği, hanehalklarının birey sayısı (büyüklüğünü) artırarak geçim koşullarını zorlarken, yarattığı ağır taleple kamu hizmetlerinin ve istihdam olanaklarının yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Nüfus baskısı, bölgedeki düşük yaşam standardının başlıca sorumlusudur.

Hızlı nüfus artışının temel nedeni, çok çocukluluk eğilimidir. Bu eğilim, geleneksel toplumun tüm töre ve değer yargılarıyla özendirilmekle birlikte, ilkece maddi koşullar ve gereksinimlerden kaynaklanmaktadır.

Geleneksel toplumda üretimin genelde aile düzeyinde örgütlenmiş olmasına ve teknolojinin geriliğine bağlı olarak- işgücünün aile içinden karşılanması, olabildiğince çok sayıda çocuğa -erkek çocuğa- gereksinme yaratmıştır. Bu gereksinme, kadının doğurganlığının son sınırına kadar zorlanması amacıyla evlenme yaşının düşüklüğünden kadının statüsüne ve çok-karıllığa kadar geniş bir yelpazede yansıma bularak gelenekler ve törelerle desteklenmiştir. Böylelikle kuramsallaşan çok-çocukluluk eğilimi, yüksek doğurganlık ve nüfus artışının temel güdüsünü oluşturmuştur.

Bu nedenle, nüfus artış hızının frenlenebilmesi, her şeyden önce, özellikle köylük yerlerde (kırsal işletmelerde) insan gücüne duyulan gereksinimin azaltılmasıyla olanaklıdır. Bunun yöntemiye, insan gücünün (organik gücün) yerini mekanik gücün almasıdır. Başka bir deyişle, modern ketkonoljinin tarıma yaygın biçimde girmesi,

insan gücü gereksinmesini azaltarak nüfus artışında frenleyici rol oynayacak başlıca etkindir.

Bunun yanı sıra, tarımsal üretimin aile işletmeciliği düzeyini aşacak biçimde yürütülmesine olanak sağlamak üzere çiftçi birlikleri türünden daha geniş örgütlenmeleri özendirerek önlemler, işletmeler arasında güçbirliği sağlayacağı gibi, işletmelerin kendi kaynaklarına dayanma ve teknolojik açığı nüfusla (insan gücüyle) kapama alışkanlığına son verebilecektir.

Bununla birlikte, genelekselleşmiş olan çok-çocukluluk eğiliminin maddi gereksinmelerden bağımsız olarak etkinliğini koruyacağı yada istense de sınırlı sayıda çocuk sahibi olmanın yöntemleri bilinmediği için süreceği gözönüne alınarak, bu alanda uyarıcı, aydınlatıcı ve eğitici programların gereği göz ardı edilmemelidir.

Bu amaçla, ailelerin istediği sayıda çocuğa sahip olmalarına olanak verecek yöntemleri uygulayabilmeleri için nüfus planlaması eğitim programlarının, olabildiğince yerinde ve en yüksek etkinlikle yürütülmesi sağlanmalıdır. Bu programlar için hedef kitle olarak gençlerin ve kadınların seçilmesi, amaca ulaşmada en etkin yoldur.

Özellikle alanda, teknolojik değişmelere destek olmak üzere yoğun biçimde uygulanması gereken bu programların etkinliğini artırmak üzere Ana Çocuk Sağlığı Merkezlerinin -yerinde hizmet verebilecek biçimde- çalışmalarının yeniden örgütlenmesi yerinde olacaktır.

Öte yandan, yine bölgede oranı yüksek olan çocuk ölümlerinin azaltılması, nüfus politikalarının temel hedeflerinden biri olduğuna göre, nüfus artış hızının düşütülmesinde doğurganlığın denetlenmesinin birincil önem taşıdığı unutulmamalıdır.

Bu arada, çözümlenme sürecinde de olsa, henüz ağırlığını koruyan ve nüfus artışını güdüleyici bir rol oynayan geniş ailenin beslediği koşulların da giderilmesine gerek vardır.

Geniş aile, bilindiği gibi, yine ilkece kırdı (tarımda) yeni kuşakların aile işletmesi dışında bir işgüç edinerek bağımsızlaşmasına olanak tanımayan -çeşitlenmemiş- bir üretim sürecinde toprağa bağımlılıktan kaynaklanan bir olgudur.

Bu nedenle, geniş aile çerçevesinin aşılarak çağdaş -çekerdek- aileye dönüşümün başlıca aracı, gençleri (yeni kuşakları) aile işletmesine bağımlılıktan kurtaracak -tarım dışında beceri kazanmaya özendirerek- işgüç çeşitlemesinin sağlanmasıdır.

Tarım

GAP Bölgesinde tarımsal yapı, doğal fiziksel ve ekolojik koşullara (çevre, iklim, toprak-su koşullarına) bağılı olarak yaygın (ekstantif) tarım üzerinde biçimlenmiştir.

Tarımsal üretim, genelde kuru tarım koşullarında tahıl (buğday-arpa) ve baklagil (mercimek-nohut) üretimiyle sınırlıdır. Genişliği % 5'i geçmeyen sulu alanda ekilen başlıca ürün pamuktur.

Başka bir deyişle çeşitlenmemiş bitki deseni içinde endüstri bitkilerinin payı çok düşük olduğu gibi, tahıl ve baklagil üretiminde - tarımsal girdilerin yetersizliğine bağlı olarak - verimlilik ve ürün yoğunluğu da düşüktür.

Öte yandan, tarımsal koşullar ikinci ürüne olanak tanımadığı gibi, uygun ekim nöbeti uygulanmadığı için, toprağın önemli bir bölümü nadasda kalmaktadır.

Girdilerden yeterince yararlanmayan bölge tarımının en temel girdi gereksinmesi sulamadır.

GAP uygulamasıyla gerçekleşecek olan sulamanın tek başına üretim artırıcı bir etken olmakla birlikte, tarımda kendiliğinden bir yapısal değişiklik yaratması beklenmemelidir. Sulama, ancak toprak denetiminden örgütlenmeye kadar geniş bir alanda alınacak önlemlerle öngörülen yapısal değişikliğin güdüsü olabilir.

Her şeyden önce, sulu tarımla birlikte hedeflenen yapısal dönüşüm, bitki deseninin değişmesi, stratejik ürünlerin ekimine ayrılan alanların genişlemesi, ikinci ürünün yaygınlaştırılması ve uygun ekim nöbetinin -yere ve koşullara göre- saptanıp uygulanmasıyla olanaklıdır.

Sulama, üretim artırıcı bir girdi olmakla birlikte, aşırı, denetimsiz ve bilinçsiz kullanılması durumunda olumsuz sonuçlar yaratabilecek bir etkidir. Sulamanın amacına uygun olarak yapılabilmesi için ilgili kamu kuruluşlarının yol göstericiliğiyle özel sulama örgütlenmeleri oluşturulmalıdır.

Örgütlenme, bölge tarımında öteki alanlarda olduğundan daha ivedi bir gereksinmedir.

Başta teknoloji olmak üzere tarımsal girdilerin sağlanmasında, yine başta sulama olmak üzere tarımsal etkinliklerin yürütülmesinde, çiftçiler arasında dayanışma ve işbirliğini gerçekleştirecek gönüllü birliklerin kurulması özendirilmelidir.

Bu birlikler, kaynakla donatılırken, ürün türünden ekim nöbetine kadar çiftçiye yol gösterecek kamusal danışma birimleriyle desteklenmelidir.

Bu arada, bölgede çok zayıf olan kooperatifleşme eğiliminin güçlendirilmesi amacıyla köylüye kooperatifçilik bilinç ve güdüsü kazandıracak etkinliklere hız verilmeli, özellikle tarım-kredi ve tarım-satış kooperatifleri desteklenerek yaygınlaştırılmalıdır.

Çoğunluğu geçimlik düzeyde olan ve bu nedenle yatırım ve işletme sermayesinden yoksun bulunan bölge işletmeleri için kredi yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Kurumsal kredilerden yeterince yararlanamayan tarımsal işletmeler, özel kaynaklardan ağır koşullarla sağladıkları borç yükü altındadır. Bu nedenle, özellikle bölgede seçilmiş sektör ve ürünlerde uygun koşullu ve uzun dönemli kredi kolaylıklarının sağlanması tarımda öngörülen değişimin gerçekleşmesinin ön koşullarından biridir.

Bölge tarımında önemli bir yeri olan hayvancılığın geliştirilmesi birincil hedefler arasında yer almalıdır. Hayvan ve hayvan ürünleri üreticiliğinin başta düşük faizli hayvancılık kredileri olmak üzere çeşitli araçlarla desteklenmesi, bu sektörün geliştirilmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Bu arada, bölgede egemen olan besiciliğın yerini yem besiciliğine bırakması, hayvancılığın yoğunlaşmasını (entansifleşmesini) sağlarken, aşırı kullanıma bağlı olarak giderek ekonomik değerini yitiren otlak varlığının korunmasını da sağlayacaktır.

Bu arada toprak varlığının korunup geliştirilmesi amacıyla, bölgede aşırı boyutlara varan ve sulamayla daha da hızlanacak olan toprak aşınımının (erozyonun) önlenmesine, bu amaçla başta ağaçlandırma olmak üzere toprak kontrolünün sağlanmasına gerek vardır.

Bölgenin orman varlığı çok sınırlı olduğu gibi, sürekli nitelik yitirmekte ve tarım toprakları lehine giderek daralmaktadır. Bu nedenle, bölgede ormancılığın geliştirilmesine, özellikle düşük nitelikli enerji ormanlarının uygun bir orman işletmeciliğiyle iyileştirilerek bölge gereksinmesini karşılayacak ve istihdam yaratacak bir niteliğe kavuşturulmasına özel bir önem verilmelidir.

Bunun yanı sıra, hızlı bir bozulma içinde olan çevrenin korunması, tarım alanlarının tarımsal amaçlar dışında kullanılmasının önlenmesi ve bozulan doğa-insan dengesinin yeniden kurulmasını sağlayacak önlemlerin alınması tarımsal kalkınmanın temel araçlarından biridir.

Son olarak, bölgede çok dengesiz bir dağılım gösteren toprak mülkiyetinin yaygınlaştırılması ve GAP uygulamasıyla sağlanacak ekonomik ve toplumsal gelişmelerden her kesimin pay alabilmesi için bir toprak ve tarım düzenlemesine gerek olduğu açıktır.

Bölgede toprak-insan ilişkilerinin düzenlenmesi, salt topraksız yada az topraklı köylünün topraklandırılması (mülkiyet düzenlemesi) olarak anlaşılmalıdır. Bu düzenleme, toprak toplulaştırmadan rasyonel işletmeciliğe kadar geniş bir yelpazede çeşitli önlemlerin alınmasını ve programların uygulanmasını kapsar.

Endüstri

GAP Bölgesinde ekonomik etkinlikler içinde endüstrinin yeri çok sınırlı kaldığı gibi, endüstri kesimi içinde imalat endüstrisinin işletme sayısı ve istihdam bakımından payı da sınırlıdır.

Küçük endüstri işletmeciliğinin egemen olduğu bölgede, imalat endüstrisi geniş ölçüde tarıma dayalı olup, çoğunlukla besin ve dokumacılık alt kesimlerinde toplanmıştır.

Bölgede endüstrinin gelişmemiş olmasının nedeni, kamu ve özel kesim yatırımlarının yetersizliğidir. Buna bağlı olarak, nüfusun büyük çoğunluğu tarımda çalışırken, hizmetler istihdamda ikinci sırayı almakta, endüstrinin istihdam kapasitesiyse çok düşük kalmaktadır. Bu durum, bölgenin temel sorunlarından biri olan -açık yada gizli- işsizliğin başlıca sorumlusudur.

Bölgenin ekonomik kalkınması, tarımda üretim artışları sağlamakla kalmayarak, tarım dışı kesimlerde, özellikle imalat endüstrisinde yatırım, üretim ve istihdam artışları yaratmakla olanaklıdır.

Bu amaçla, özel kesimin yatırıma özendirilmesi ve öncelikle büyük tarımsal işletmelerde yaratılan değerlerin tüketime yönelmek yerine yatırım sermayesine dönüştürülmesi, yatırım özendirici önlemlerin etkinleştirilmesi ve bu önlemlerden yararlanan yatırımların izlenmesinin sağlanması, bu arada kamu yatırım kaynaklarının artırılması gereklidir.

Ancak, Bölgede sermayenin sınırlı ve yatırım eğiliminin düşük oluşu nedeniyle, kamu kesiminin öncülüğünde kamu ve özel kesim ortak yatırımcılığının (ortak girişimciliğin) özendirilip geliştirilmesinde yarar vardır.

Bu arada, yatırım alanları (endüstriyel sektörler) seçilirken başta tarımsal ürünler olmak üzere, girdileri yada ürün ve hammaddeleri bölgeden sağlanan kesimlere öncelik tanınması uygundur.

Bunun gibi yatırımlar yönlendirilirken en yüksek istihdam kapasitesi yaratan (yoğun insangücü kullanan) alanlar yeğlenmelidir.

Son olarak kentsel yararlarının yanı sıra, endüstrinin gelişmesine ayrıca ivme kazandıracak olan küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgelerinin yapımına hız verilmelidir.

Sağlık

GAP Bölgesinin, alt yapı, eleman ve hizmete gereksindiği alanlardan biri de sağlıktır.

Bölge, alt yapı yetersizliğine, çevre koşullarına temizlik ve beslenme alışkanlık ve davranışlarına bağlı olarak bulaşıcı hastalıkların yaygın olduğu bir bölgedir. Kırdaki kentte, içme ve kullanma suyunun yetersizliği ve kirliliği, atık su ve kanalizasyon sistemlerinin elverişsizliği, başta barsak enfeksiyonları olmak üzere tüm enfeksiyon hastalıklarının sıkça gözlenmesine yol açmaktadır.

Kısacası, hijyen (sağlık koruma) koşul ve davranışlarının elverişsizliği nedeniyle, bölge, öncelikle bulaşıcı hastalıklara rastlanma sıklığı bakımından ülkenin ilk sırada yer alan bölgesidir.

Bu saptamalar, bölgenin ciddi sağlık sorunlarının çözümünde ilk ve köktenci adımın, kır ve kent yerleşimlerinde sağlığa aykırı çevre koşullarının iyileştirilmesi, başta içme suyu olmak üzere kullanma suyu, atık (kirli) su ve kanalizasyon alt yapısının (şebekesinin) kurulması, yenilenmesi yada geliştirilmesi olduğunu göstermektedir.

Anılan alt yapı yetersizliğine karşılık, yöredeki sağlık koruma hizmetleri yeterli olmaktan uzaktır. Öncelikle koruyucu sağlık hizmeti vermesi beklenen sağlık ocakları, sayıca yetersiz olduğu gibi, sağlık personeli eksikliğinden ötürü, bir bölümüyle çalışamaz durumdadır.

Öte yandan, çevre koşullarının denetlenmesinden bulaşıcı hastalıklara karşı aşılama, içme suyunun ilaçlanmasından gübre ve atık kontrolüne kadar sağlık ekiplerince yapılması gereken koruyucu hizmetler yetersiz kalmaktadır. Bu arada, halkın hijyen standartlarına aykırı temizlik ve beslenme alışkanlıklarına karşı uygulanan uyarıcı ve eğitici bir program yoktur.

Bunun gibi, yalnızca hayvan varlığını tehdit etmekte kalmayarak, insan sağlığı için de tehlike oluşturan taşıyıcı zararlılarla ve bulaşıcı hayvan hastalıklarıyla savaşım da yetersizdir. Bu yetersizlik, yöre halkının geçiminde önemli bir yeri olan hayvan varlığının sık sık ağır yitimlere uğramasıyla sonuçlanmaktadır.

Özellikle, yakın tarihlere kadar bastırılmışken bölgede yeniden baş gösteren sıtmayla savaşım tavsamış durumdadır. Sulu tarım koşullarının yaygınlaşmasıyla bo-yutları büyüyecek olan bu bulaşıcı hastalığa karşı savaşımın yeniden örgütlenerek hızlandırılmasına gerek vardır.

Bu arada, koruyucu sağlık hizmeti de veren sağlık evleri ve ana çocuk sağlığı merkezlerinin, etkinliğinin artırılması, sağlık koruma bakımından olduğu kadar, nüfus planlaması uygulamasının araçları olarak demografik ve toplumsal sonuçları bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Bölgedeki koruyucu sağlık hizmetleri gibi, tedavi edici hizmetler de yetersizdir.

Her şeyden önce, başta yataklı tedavi kurumları olmak üzere sağlık kurumlarının sayıları az olduğu gibi, personeli yetersiz ve verdiği hizmetin kapasitesi sınırlı ve niteliği düşüktür. Bu kurumlar arasında özellikle hastaneler, yatak, hekim (özellikle uzman hekim), yardımcı sağlık personeli, donanım, araç-gereç vb. bakımından gereksinmeye yanıt vermekten uzaktır.

Bölgenin tedavi hizmetlerine olan talebinin çok geresinde kalan bu olanaklar, koruyucu hizmetlerin aksamasından ötürü daha da yetersiz kalmakta, yöre halkının sağlık hizmetlerini bölge dışında yada büyük kentlerde arasamına yol açmaktadır.

Bu nedenle, kamu eliyle verilen sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliğini yükseltmek üzere sağlık kesiminin yatırımlardan aldığı payın artırılmasına ve yaşanan olağanüstü koşullardan ötürü sağlık personeli için çekici olmayan bölgenin bu açığını kapatmak üzere özendirici önlemlerin alınmasına ivedi gereksinme vardır.

Eğitim - Öğretim

GAP Bölgesi, çeşitli etkenlere bağlı olarak eğitim talebinin ve öğretim düzeyinin düşük olduğu bir bölgedir. Bu eğilimin baş sorumlusu, eğitim hizmetlerinin yetersizliği değildir. Alt yapı ve araç-gereci yetersiz de olsa, alanda köy düzeyine kadar her yerleşim birimine okul götürüldüğü bir gerçektir.

Gerçi son yıllarda Bölgedeki anarşik ortamda okullara -özellikle öğretmenlere-yönelik terörist baskı ve saldırılar, kimi köy okullarının öğretmensiz kalmasına ve öğretimin kesintiye uğramasına yol açmıştır. Ancak bu eylemli engellemeler görece yeni olduğu gibi, yerel olaylar niteliğindedir. Başka bir deyişle, Bölgedeki eğitim sorunlarının nedeni okulsuzluk ve öğretmensizlik değildir.

Bununla birlikte Bölgede yerleşme düzenine damgasını vuran az nüfuslu ve küçük yerleşim birimlerinin, özellikle mezraaların genelde okulları yoktur. Ancak sayıları köy sayısını aşan köy altı yerleşimlerin her birine okul hizmeti götürmenin kaynakları aşması bir yana, rasyonel ve ekonomik olmadığı da açıktır.

Bu dağınık ve küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlar -ulaşılabilir bir uzaklıkta olması durumunda- bağlı oldukları köy merkezindeki okuldan yararlanmakta yada öğrenim dışı kalmaktadır.

Eğitim talebinin düşüklüğünde, yöre halkının önemli bir kesiminin ana dilinin Türkçe olmayışının ve öncelikle bölgenin kır kesiminde ailelerin başta kızlar olmak üzere çocuklarını okutma isteksizliğinin önemli bir payı vardır.

Çocukların özellikle ilkokul çağında Türkçe öğrenmeye başlamaları, okulun etkinliğini azalttığı gibi, öğrencilerin başarı düzeylerini düşüren bir etkidir.

Bunun yanı sıra, ailelerin geçim koşulları ve gelir düzeyleri, bu arada işgücüne duydukları gereksinme, çocukların ilköğretimden sonra öğrenimi sürdürme şanslarını azaltmaktadır.

Bu gerekçelerle, bölgenin yerleşim düzeninden ana diline kadar öğrenimi engelleyici özellikle gözönüne alınarak eğitim hizmetlerinin yeniden düzenlenmesine gerek vardır.

Her şeyden önce dağınık yerleşim düzeninden kaynaklanan sorunlara çözüm olmak üzere genişçe bir alanın eğitim gereksinimini karşılayacak biçimde belli (kırsal-kentsel) merkezlerde yoğunlaştırılmış olan eğitim alt yapı ve hizmetlerine, bağlı alanın günübirliğine ulaşmasını sağlayacak özendirici kolaylıklar (servis sistemleri) uygulanmalıdır.

Bunun gibi, bölgenin yapısına uygun bir okul sistemi olmakla birlikte, henüz istenilen etkinlikte çalışmayan YİBO'lar (Yatılı İlköğretim Bölge Okulları), uygulamadaki engel ve sorunları giderilerek, daha verimli bir yapıya kavuşturulmalıdır. Bu amaçla, henüz ilkokul çağında ailesinden ayrılmak istemeyen çocukların yada çocuklarından ayrılmak istemeyen ailelerin bu engellerini aşacak yöntemler geliştirilmelidir.

Bu arada, çocukların ana dillerinin farklılığı nedeniyle, okul diline olan yabancılıklarını azaltmak ve öğrenimde başarı şanslarını artırmak üzere okul öncesi eğitime özel bir önem tanınmalıdır. Bunun için, olabildiğince her okul sisteminde ve her okulda, okul öncesi çağdaki çocukların eğitimine yönelik ana okul ve sınıflarına yer verilmelidir.

Yine bölgenin fiziksel, ekonomik ve toplumsal yapısı gözönüne alınarak, ilköğretim üstü eğitimin özendirilmesi amacıyla kimi önlemlerin alınmasına gerek vardır.

Bu yolda her şeyden önce, gençlerin kısa sürede beceri kazanarak etkin olmasını sağlayacak mesleki ve teknik öğretime ağırlık verilmeli, bu gibi okulların sayısı artırılarak türleri çeşitlendirilmeli, olanların öğretmen, araç-gereç eksiklikleri tamamlanarak tam işlerliğe kavuşması sağlanmalı ve bu okullarda öğrenim (burs, yatılı okuma yada yurt ve benzeri) kolaylıklar sağlanarak özendirilmelidir.

Özetle, bölgedeki ilkokul üstü öğretim gençleri orta düzeyde nitelikli eleman olarak yetiştirecek ve kısa yolda yaşama kazandıracak biçimde mesleki ve teknik eğitime öncelik tanıyan bir anlayışla yeniden planlanmalıdır.

Son olarak yine eğitim-öğretim kapsamı içinde yaygın eğitim etkinliği artırılmalı, yaygın öğretim kurumlarınca verilen eğitim (kurslar ve uygulamalı öğretim) de kursiyerlere gelir getirici beceriler kazandıracak programlara öncelik verilmelidir. Bunlar arasında, bölgede geleneği bulunmakla birlikte bugün yok olma sürecinde olan (halıcılık-kilimcilik, bakırcılık, oymacılık vb. gibi) el sanatları eğitimi özel bir yer almalıdır,

Toplumsal Yapı

Bölge kalkınması, salt fiziksel ve sosyal alt yapı gelişmesi ve ekonomik kalkınma değildir. Kalkınmanın son hedefi, gelişmiş bir toplumsal yapının ve çağdaş yaşamın koşullarını oluşturmaktır. Böylebir gelişme, toplumsal yapının tüm kurum ve ilişkileriyle değişmesini ve yenileşmesini içerir.

Bu gerekim, özellikle geleneksel kurum ve ilişkilerin etkin olduğu bölge için geçerlidir. Toplumsal değişim, kalkınma sürecinin amacı olduğu kadar, bu süreci hızlandırması bakımından aynı zamanda en önemli araçlarından biridir.

Bölgenin kalkınma sürecinde ciddi engeller yaratan toplumsal yapı özellikleri, başhca iki başlık altında ele alınabilir. Bunlardan ilki, kır toplulukları bir yana, kentsel toplulukların bile önemli bir kesimiyle toplumsal içe dönüklüğü yada kapalıdır. İkincisiyse, yöre halkının uzun bir geçmişten bu yana süregelen üretim ilişkileri ve toplumsal örgütlenmeden kaynaklanan aşiret, şeyhlik, ağalık gibi -iççe girmiş kurumlara olan bağımlılığdır. Çeşitli yükümlülükler içeren bu bağımlılıkların toplumsal yaşamın her katında yansımaları olduğu bir gerçektir.

Gerçi her iki yapısal özellik, günümüzde hızlı bir değişme süreci içindedir. Kırsal ve kentsel topluluklar, ulaşım alt yapı ve kolaylıklarının gelişmesiyle pazarlama, hizmetlerden yararlanma ve benzeri gerekçelerle önce yakın, giderek uzak çevreye (merkezlere) açılmaya başlamıştır. Geçici yada sürekli çalışmak amacıyla dış göç biçiminde beliren nüfus dinamiği bu süreci daha da hızlandırmıştır. Kısacası, en küçük ve yalıtılmış yerleşimler bile belli gereksinmeleriyle bir ölçüde dışa açılmıştır.

Öte yandan, geleneksel kurumlara olan bağıllık ve bağımlılıklar da çözülme sürecindedir. Geleneksel-toplumsal örgütlenme biçimi olan aşiret bağı giderek zayıflarken, yine geleneksel dinsel ve ekonomik-toplumsal otoritelerin (şeyhlik-ağalığın) bağlayıcı gücü zamanla azalmaktadır.

Bununla birlikte, yörenin toplumsal yapısını belirleyen her iki özellik de henüz toplumsal gidişini etkileyecek biçimde süregelmektedir. Başka bir deşikle, toplumsal değişme etkenlerine görece geç sahne olan bölgede toplumsal kurum ve ilişkiler geçmişin derin izlerini taşımaktadır.

Bu nedenle GAP gibi bölgede yapısal değişmelere ivme kazandıracak olan bir girişimin, toplumsal yapının değişme yönünde engeller yaratabilecek olan özelliklerini tanıması gerekir.

Bölge topluluklarının kapalılığı, her şeyden önce bu toplulukların ekonomik olarak kendine yeterliğinden, işletmelerin genelde geçimlik düzeyde olmasından kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, içe dönüklüğün baş sorumlusu, üretim fazlasının sınırlılığı ve pazar ilişkilerinin dar boyutlu (temel gereksinmeleri karşılamaya yönelik) olmasıdır. Bu ekonomik kapalılık toplumsal ve kültürel içe dönüklüğe yol açmıştır. Kırsal -ve önemli bir ölçüde- kentsel topluluklar, geleneksel üretim sürecine göre biçimlenmiş bir toplumsal-kültürel yapıyı genel çizgileriyle sürdürülmüştür. Kuşaklar boyunca yinelenen bu yapının her katında gelenek ve töreler, kökleşmiş tutum ve davranış kalıpları etkinliğini korumuş ve ailenin yapılanışından işletmenin örgütlenmesine, toplumsal otorite ve hiyerarşiden bireysel ilişkilere, dünyayı kavrayıştan değişmeye karşı tutumlara kadar her alanda yansıma bulmuştur.

Yaygın denetim mekanizmalarıyla gözetilen bu geleneksel davranış kalıpları, sonuçta kendini yineleyen değişimlere karşı kapalı olmasa da dirençli bir yapının mozayikleri olmuştur.

Kısacası, Bölgenin her kesiminde egemen olan geleneksel yapı, değişmeye karşı -tepkici olmasa da- korunaklı bir yapıdır.

Bölgede üretim örgütlenmesinden toplumsal örgütlenmeye kadar geniş bir alanda yapısal değişimler öngören GAP'nin karşılaşılabileceği ilk ve en önemli engel bu dirençli yapıdır.

Bu nedenle, Projenin öngördüğü değişimlerin, kolayca benimsenip yaygınlaşabilmesi için, değişmeye en elverişli toplulukların yine değişmeye en yakın kesimlerinden yola çıkması gerekir. Bu hedef topluluklar ve kesimler (kitleler) eliyle gerçekleştirilecek dönüşümler, değişimin öteki topluluklar ve kesimlerce daha az dirençle karşılaşmasını sağlayacaktır.

Bir ön kestirmeyle, anılan toplulukların rasyonel işletmeciliğin görece yoğunlaştığı topluluklar, hedef kitlelerinse genel olarak gençler olduğu söylenebilir.

Bölgedeki toplumsal yapının ikinci özelliği olan bağımlılık ilişkileri, değişim sürecinde en az birinci özellik kadar önemli bir engeldir.

Bunlardan ilki aşiret bağılılığıdır. Yüzyıllardır temel toplumsal örgütlenme olan aşirete bağıllık, geçmişteki koruma ve dayanışma işlevini günümüzde geniş ölçüde yitirdiği gibi, ilgi ve çıkarların daha geniş ölçekte örgütlenmesi ve toplulukların kan bağımlı aşan bir bağıllıkla bütünleşmesi yolunda önemli bir engeldir. Daha yerinde bir deyişle, bir aşiretler mozayigi olan bölgede, bu bağıllık, bütünleştirici olmaktan çok, ayırıcı bir etken olarak rol oynamaktadır. Bu nedenle, sülale-aşiret gibi soy birliğine dayalı toplumsal alt bağlaşımlar, kır ve kent topluluklarının ortak amaçlar yönünde örgütlenmesi ve topluluk bilinç ve davranış kazanmasında aşılması gereken bağımlılıklardır.

Yine yöre hakkında bağımlılık yaratan geleneksel kurumlardan biri de dinsel önderlik -şeyhlik-tir. Salt manevi bir yükümlülüğün ötesinde, bir toplumsal ve siyasal nüfuz kaynağı olan şeyhlik, halkın toplumsal ilişkilerinden siyasal seçmenlerine kadar geniş bir yelpazede temel başvurma çerçevelerinden biridir. Şeyh bağımlılığı, davranışların geleneksel değerlere göre belirmesine yol açmakla kalmayarak, bir dinsel alt gruplaşma olarak topluluk bütünlüğünü engelleyici bir rol oynayabilmektedir.

Bölgede bağımlılık yaratan geleneksel kurumlardan biri de ağalıktır. Ağalık, daha çok ekonomik bir kurum olmakla birlikte, toprak mülkiyetinden kaynaklanan bir toplumsal ve siyasal güç odağıdır. Ağanın başta toprağındaki ortakçı köylüler olmak üzere mülkiyetini denetlediği köyler halkı üzerinde güçlü bir toplumsal otoritesi vardır.

Daha önce belirtildiği gibi, geleneksel kurumlara (otoritelere) bağımlılığı giderek gücünü yitirmektedir. Ancak, her alanda örgütsüz ve güvencesiz olan bir toplumda bu kurumlar (bağımlılık ve yükümlülükler) henüz işlevselliğini koruduğu için varlığını sürdürmektedir.

İşletme gereksinimlerinden borçlanmaya, güvenlikten dayanışmaya, sorunların çözülmesinden güçlüklerin aşılmasına kadar geniş bir alanda, aşiret reisi ya da şeyh-ağaya gereksinen halkın -bu işlev süregeldikçe- bağımlılığının da süreceleceği açıktır.

Bu nedenle, bölgenin gelişerek modernleşmesi yolunda ciddi engeller oluşturan bağımlılık ilişkilerini gidermenin yolu, bu kurumların yerine getirdiği işlevlerin çağdaş örgüt ve kurumlarca üstlenilmesidir.

Kalkınma yolunda her alanda köklü dönüşümlere gereksinen bölgede yenilik ve değişme yolunda anılan üç engelin aşılmasına gerek vardır. Başka bir deyişle, bölgede kalkınma girişimine bağlı olarak belirecek değişmelere karşı en büyük direnç ve tepkinin, bu gelişmeler sonucu maddi temelleriyle birlikte nüfuz ve otoritesi derinden sarsılacak olan bu üç kurumdan (aşiret reisliği, şeyhlik, ağalıktan) gelmesi beklenmelidir.

Kısacası, GAP'ın hedeflerine ulaşabilmesi, geleneksel kurum ve ilişkilerden kaynaklanan engelleri aşmasına bağlıdır.

Katılım

Öte yandan, GAP'nin amacına ulaşabilmesi, başka bir deyişle gerçekten bütüncü bir bölge kalkınma girişimi olabilmesi, yöre halkının etkin katılımının sağlanmasıyla olanaklıdır. Halkın katılımı, Proje amaçlarını yaygın biçimde benimseyerek kalkınma yönünde güdülenmesi ve Projenin öngördüğü gelişmelere etkin katkıda bulunmak üzere örgütlenerek davranış değişiklikleri göstermesidir. Yine katılımın sağlanması, kırsal ve kentsel işletmelerin güç ve kaynaklarını birleştirip harekete geçirerek Projenin öncelikli hedeflerini eylemli olarak desteklemesi demektir.

Ancak, bunun için, öncelikle halkın Proje konusunda yeterince bilgilendirilmesi, Projenin kısa ve uzun dönemli yarar ve katkıları konusunda aydınlatılarak ilgisinin artırılması gerekir. Araştırma bulguları, yöre halkının Proje konusundaki bilgi ve ilgisinin düşük olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak, Projeden beklentileri de düşüktür. Halkın bilgi ve ilgi düzeyini yükseltmek ve eylemli desteğini almak üzere, çeşitli katılım yol ve yöntemlerinin geliştirilmesine gereksinim vardır.

Ancak katılım, salt bilgilendirme düzeyinde kalmayarak, özellikle halkı doğrudan ilgilendiren ve belli davranışlarda bulunmasını gerektiren konularda görüşüne başvurulmasını ve karar süreçlerinde rol almasını sağlayacak bir kapsamda düşünülmelidir.

Dönemsel halk toplantılarından sürekli kalkınma komitelerine kadar karma yapılı düzenleme ve örgütlenmelerle her düzeyde kararların paylaşılarak etkin katılımın sağlanması olanaklıdır.

Kentsel merkezlerden köy birimlerine kadar her aşamada örgütlenebilecek olan bu katılım mekanizmaları, yöre halkına sürekli ve sağlıklı bilgi akışı sağlayacağı gibi, ilgili konularda halkın görüşünün alınmasına ve kararlara katılmasına olanak verecektir.

Güvenlik

Bütün bu önlemlerin yanı sıra, bölgede güvenliğin sağlanması, Projenin amacına ulaşmasının ön koşuludur. GAP Bölgesi uzunca bir süredir güvenlik koşullarından yoksundur. Başka bir deyişle, bölgenin önemli bir kesiminde halkın her türlü güvenliği ciddi bir tehdit altındadır. Bu durum, özel kaynakların harekete geçirilmesine izin vermek şöyle dursun, kamu projelerinin bile aksamasına yol açmaktadır. Bu nedenle, kalkınmaya katkıda bulunacak yerel girişimleri caydırmakla kalmayarak nüfusu bulunduğu yerden ayrılmaya zorlayan anarşik koşulların ivedilikle giderilerek güvenlik koşullarının oluşturulmasına gerek vardır.

Son olarak, bölgede güvenli koşulların yaratılması, yine uzunca bir süredir uygulanmakta olan olağanüstü yönetim yöntemlerinin kaldırılmasına olanak sağlaması bakımından da gereklidir. Bölgede ekonomik ve toplumsal yaşamın olağan işleyişine kavuşması, bölgesel kalkınmanın birincil hedef olarak ön almasını sağlayacaktır.

Kısacası, GAP'nin gerçekleştirilmesi bölgedeki olağanüstü koşulların sona erdirilmesine bağlıdır.